

ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МІЖВОЄННОМУ БЕРЛІНІ

Олеся Лазаренко

*Європейський Університет Віадрина
у Франкфурті-на-Одері
факультет культурології та соціальних наук
кафедра “Мультикультурна комунікація
(слов’янське та англійське мовознавство і мовна норма)”
Große Scharrnstraße, 59
15230 Frankfurt (Oder) Deutschland
тел.: +49 335 5534 166 788
ел. пошта: lazarenko@europa-uni.de
<https://orcid.org/0000-0002-3121-1594>*

Досліджено діяльність Українського наукового інституту в Берліні (УНІ), який був заснований 1926 року за ініціативою Павла Скоропадського і став одним із центрів української еміграції в міжвоєнному Берліні, інституцією, що об’єднала в 1920–30-х роках практично всю українську інтелігенцію. Проаналізовано основні напрями діяльності УНІ, серед яких фінансова підтримка українських студентів у німецьких університетах та розвиток україністики в Німеччині. Відзначено багатогранну просвітницьку, видавничу та дослідницьку роботу УНІ та відомих його співробітників, зокрема мовознавців Зенона Кузеля та Ярослава Рудницького. Завдяки їхнім зусиллям були організовані курси української мови в Берліні та опубліковано підручник української мови.

Ключові слова: Український науковий інститут в Берліні (УНІ), українська еміграція, міжвоєнний період, українська мова, Зенон Кузеля, Ярослав Рудницький, підручник української мови.

Політичні події 1917–1921 років на території колишніх Російської і Австро-Угорської імперій у цілому, і в Україні зокрема, спричинилися до того, що десятки тисяч українців були змушені емігрувати в західну і центральну Європу. Серед них були інтерновані військовослужбовці армій УНР і ЗУНР, а також цивільні особи – культурні і громадські діячі, держслужбовці, інженери, викладачі, студенти, селяни. У багатьох європейських столицях у 20–30-і роки ХХ ст. – в Парижі, Лондоні, Відні, Празі, Варшаві, Софії – були організовані і діяли українські політичні партії, суспільні, культурні та наукові об’єднання, навчальні заклади, видавництва, виходила друком українська преса.

У Німеччині в період між двома світовими війнами українська еміграція проживала в основному в Берліні, Мюнхені, Ляйпцизі, Дрездені, молодь вчилася у вільному місті Данциг (сучасний Гданськ), Тюбінгені, Кілі, Геттінгені та в інших містах. На думку істориків, найбільше українських емігрантів перебувало в Берліні і саме тут були основні центри життя українців в еміграції – різноманітні товариства, організації, видавництва тощо [1; 5; 17].

Одним з таких культурних центрів, що об’єднав майже всю українську інтелігенцію в Берліні в 20–30-і роки ХХ ст., став створений за ініціативою Павла Скоропадського Український науковий інститут в Берліні (УНІ, 1926–1945) [8; 13; 16; 18; 19]. Першим директором УНІ став історик, професор Дмитро Дорошенко (1882–1951), а з 1931 року Інститут очолив історик культури і філософії, професор Іван Мірчук (1891–1961).

Основними напрямками діяльності УНІ були, з одного боку, фінансова підтрим-

ка українських студентів у німецьких університетах, а з іншого – розвиток україністики в Німеччині. З 1931 року УНІ перейшов на бюджет Міністерства освіти Німеччини і став державним закладом при Університеті Фридриха-Вільгельма в Берліні. Головні завдання, закріплені в статуті Інституту, передбачали “дати можливість українським науковим силам, що перебували далеко від рідного краю, продовжувати свою наукову діяльність за своєю спеціальністю, удосконалюватися у своїй науці і бути в курсі всесвітнього наукового руху, підготувати кадри наукових робітників; знайомити західноєвропейські наукові кола з розвитком науки країнознавства; дати можливість українській студентській молоді, яка навчається в німецьких вищих школах, вивчати разом із загальними науками також предмети з українознавства” [3 : 159].

Своїм завданням Інститут поставив плекання української науки й культури у німецькомовному світі, налагодження та посилення культурно-наукових взаємин між Україною та західноєвропейським, головню німецьким, науковим світом. Український науковий інститут в Берліні репрезентував українську науку в Німеччині, підтримував розвиток українознавчих студій, а також докладав зусиль, щоб “викликати зацікавлення українськими справами у передових людей німецької інтелектуальної еліти й знайомити чужих учених з українськими науковими дослідями” [8 : 211].

В Інституті було відкрито чотири науково-дослідні кафедри: історії України, історії української державності, історії духовної культури, історії матеріальної культури і мистецтва, які очолили відомі українські науковці на еміграції – Дмитро Дорошенко, В’ячеслав Липинський, Іван Мірчук, Володимир Залозецький. Були також заплановані кафедри української мови, давнього суспільства, української літератури, але вони так і залишилися в проекті з фінансових причин. Утім, це не завадило співробітникам УНІ проводити філологічні дослідження, зокрема в галузі лексикографії і лінгводидактики.

Як відомо з доповіді “Організація української наукової роботи на еміграції та її досягнення за останнє десятиліття” першого директора УНІ Д. Дорошенка, виголошеній на Другому Українському науковому з’їзді у Празі (1932 р.), протягом перших п’яти років співробітники Інституту прочитали понад 50 наукових доповідей німецькою мовою в аудиторіях Берлінського університету для всіх, хто цікавився українською історією і культурою, а також східноєвропейськими питаннями; систематично проводилися курси та лекції українською мовою для українських студентів у Берліні. За цей період було опубліковано три томи “Записок” (“Abhandlungen”), два томи “Вістей” Інституту (“Mitteilungen”), збірник “Духовне життя України в минулому і сьогодні” (“Das geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart”), вийшли друком численні українознавчі статті в журналах, енциклопедіях, словниках з української тематики. Окрім цього, УНІ підтримував контакти з іноземними науковими центрами, а його співробітники брали активну участь у міжнародних симпозіумах, з’їздах і конференціях. Зусиллями науковців Інституту була видана серія “Нариси з українознавства” (“Beitrage zur Ukrainekunde”); у двох версіях (українській і німецькій) друкувався “Інформаційний бюлетень з української культури” (“Ukrainische Kulturberichte”), що містив відомості про культурне й економічне життя в Україні, а також інформацію про досягнення УНІ. Ще одним напрямом наукової роботи Інституту було викладання української мови і літератури, а також укладання перекладних і термінологічних словників.

Згодом, вже за часів директора Івана Мірчука, протягом 1933–1938 рр. Інсти-

тут також майже щомісяця публікував “Вісті”, де вміщували матеріали про культурну діяльність української еміграції. У цьому виданні читачі мали можливість ознайомитися з рецензіями, статтями про життя студентів у Берліні, хроніками, звітами та інформацією про Інститут. Саме на шпальтах “Вістей” були вміщені найповніші відомості про різні курси української мови для студентів Університету імені Фридриха-Вільгельма в Берліні, які були організовані стараннями наукового співробітника Інституту д-ра Зенона Кузеля (1882–1952).

Зенон Кузеля за освітою був філологом-мовознавцем, вивчав слов’янську філологію у Львівському і Віденському університетах. Його наставниками були відомі славісти Ватрослав Ягич, Вацлав Вондрак і Йозеф Речек. Окрім того, д-р З. Кузеля цікавився археологією, статистикою, перекладами й бібліотечною справою [12 : 101]. У нього вже був досвід роботи лектором української мови в Чернівецькому університеті до початку Першої світової війни, а після завершення війни і визволення з табору військовополонених у місті Зальцведеле в 1920 році науковець опинився в Берліні, де прожив до 1945 року [12 : 103]. Маючи величезний досвід видавничої, редакторської, педагогічної та наукової діяльності, З. Кузеля від часу заснування УНІ став одним із найактивніших його співробітників. Він очолив Лексикографічний сектор і організував роботу над укладанням “Українсько-німецького словника”, займався архівом української преси і бюро наукової інформації, координував розсилання книжок у наукові бібліотеки Німеччини та інших європейських країн, де були відділення із вивчення Східної Європи [12 : 104; 8 : 213], опублікував цілу низку цікавих і дуже важливих праць у різних наукових виданнях [14].

Ще однією сторінкою активного наукового життя З. Кузеля стало викладання української мови в Берліні. У 1932 році пруське Міністерство освіти спільно із Міністерством іноземних справ надало З. Кузелі звання доцента Берлінського університету з правом викладати в ньому українську мову і країнознавство [9 : 35]. Дослідники вважають, що це був перший випадок в історії німецького вищого навчального закладу, коли українська мова стала предметом самостійного наукового дослідження [9].

Сучасники З. Кузеля згадують цей педагогічний аспект дослідницької праці українського філолога в Берліні: “Д-р Зенон Кузеля викладає українську мову та українознавство у високій школі закордонних студій у Берліні, з яким Інститут є у тісному зв’язку” [8 : 13]; “Проф. З. Кузеля викладав українську мову на Високій Школі Закордонних студій (Авсланд-Гохшуле / Ausland-Hochschule)” [13 : 82]; “В рамках наукової співпраці між Інститутом і університетом – наші науковці, тобто д-р Зенон Кузеля, доц. Б. Крупницький і доц. Р. Димінський викладали у Високій Школі Заграничних Студій в Берліні предмети українознавства: українську мову – д-р З. Кузеля, історію України – доц. Борис Крупницький та економію – доц. Р. Димінський” [15 : 125].

Уже в зимовому семестрі 1932 року студентам Берлінського університету було запропоновано кілька курсів української мови – для початківців (für Anfänger), для середнього рівня (für Fortgeschrittene) і для тих, хто бажає удосконалити мову і досягти вищого рівня (für Sprachtüchtige). Так, у звіті УНІ за 1933/1934 рік, надрукованому в “Інформаційному бюлетені з української культури” (“Ukrainische Kulturberichte”) вказано, що З. Кузеля, “починаючи з зимового семестру 1932/1933 навчального року, викладав курси “Українська мова” (три рівні) та “Українознавство”, відповідно 8 та 2 години на тиждень” [9 : 35]. У науковому звіті УНІ за період

з 1-го жовтня 1935 року (в німецькій освітній системі зимовий семестр починається саме в жовтні) до 28 лютого 1937 року (кінець зимового семестру) зазначено, що “професор доктор З. Кузеля протягом трьох останніх семестрів на сходознавчому семінарі вів також курси української мови паралельно на трьох рівнях: для початківців, просунутих студентів і тих, хто прагне досягти найвищого рівня володіння мовою. Окрім того, він почергово читав у кожному семестрі лекції: Короткий огляд української літератури XIX та XX століть; Вступ до українознавства; Українське краєзнавство” [2 : 172, 178]. Другий директор УНІ професор Іван Мірчук зауважував: “Побіжно треба тут згадати, що Кузеля був лектором української мови в Берлінському Університеті, при чому поширював свої лекції на інші ділянки україністики, не обмежуючися тільки самим мовним навчанням” [7 : 61]. Важливим доповненням є згадка про курси української мови на сторінках “Вістей Українського наукового інституту в Берліні” від 1 жовтня 1937 року: “Вивчання української мови у зв’язку з паралельними українознавчими курсами на недавно заснованій берлінській “Аусляндсгохшule” знаходиться в руках проф. д-ра Зенона Кузелі. Біжучого року, як і давніше, відбуває він щосеместра кілька мовних курсів для початкуючих, продовжуючих і удосконалюючих свої знання. В найвищій курсі навчання відбувається вже читання вибраних місць із творів найвидатніших українських письменників” [4 : 2–3].

У контексті викладання української мови в міжвоєнному Берліні варто згадати також підручник української мови для німецьких студентів, автором якого став один зі співробітників УНІ Ярослав Рудницький (перше видання 1940 року, наступні перевидання 1942, 1943, 1964, 1992) [20]. Д-р Ярослав-Богдан Рудницький (1910–1995) – відомий український мовознавець, автор першого англomовного “Етимологічного словника української мови”. Він прибув до Берліна зі Львова в 1938 році на запрошення професора З. Кузелі у зв’язку зі створенням в УНІ Лексикографічного відділу, першочерговим завданням якого було укладання і підготовка до друку “Українсько-німецького словника”. За спогадами Я. Рудницького, тодішній директор УНІ професор І. Мірчук виклопотав від Німецької Дослідної Ради (DFG – Deutsche Forschungsgemeinschaft) стипендію на облаштування додаткової посади у відділі і доручив З. Кузелі пошуки відповідної кандидатури: “Зовсім несподівано дістав я після промоції в травні 1937 року листа від З. Кузелі з пропозицією переїхати до Наукового Інституту в Берліні на працю над словником. Звичайно, я не вагався ні хвилички й негайно почав старання про виїзд за кордон” [10 : 86]. Оформивши усі необхідні документи на переїзд, львівський мовознавець привіз із собою вже зібрані ним матеріали зі спортивної лексики, а також виписки із сучасних українських поетів, зокрема Б.-І. Антонича, що прислужилися потім при укладанні “Українсько-німецького словника”.

У Берліні Я. Рудницький перебував до 1941 року, активно займаючись науковою діяльністю і беручи участь у багатьох громадських і дослідницьких проектах: він був кореспондентом кількох чернівецьких і львівських часописів, виступав на славистичних семінарах у Берлінському університеті, співпрацював з відомим німецьким славістом Максом Фасмером, вивчав з д-ром Ганною Наконечною українські діалекти в Інституті Фонетики Берлінського університету, видавав монографії і словники, публікував статті та огляди з українознавства в німецьких виданнях [11 : 112–114].

Серед усіх наукових досягнень Я. Рудницького є “Підручник української мови”, укладений для німецьких студентів, який посів гідне місце в тогочасній українській лінгводидактиці. Структурно посібник складається з “Передмови”, “Вступу” (“Вступ. Літери та звуки”), чотирьох частин (“Вправи та граматичні пояснення” (38 лекцій), “Вибір текстів”, “Граматичні таблиці”, “Словничок до поодиноких лекцій”). Чудовим додатком до нього є німецько-український і українсько-німецький словник, а також невеличкий покажчик термінів. У підручнику подано всі граматичні відомості про українську мову міжвоєнного періоду, висвітлено найрізноманітніші культурологічні та країнознавчі аспекти, про що, зокрема, свідчить цікавий добір як фольклорних текстів для читання, так і пісенних текстів. Важливим і дуже сучасним на той час додатком були записані в Інституті Фонетики Берлінського університету плагівки з українськими текстами (односторонній запис коштував 4 марки, двосторонній – 6 марок) [6].

Вихід у світ “Підручника української мови” не залишився поза увагою місцевої наукової спільноти. На цю подію відгукнувся німецький славіст Макс Фасмер, який на шпальтах “*Zeitschrift für slavische Philologie*” (“Журнал слов’янської філології”) опублікував рецензію [21]. Варто згадати, що професор Макс Фасмер активно цікавився українознавчими студіями, був близько знайомий із професором Д. Дорошенком – першим директором Українського наукового інституту в Берліні, а в 1926 році отримав запрошення стати членом вищого адміністративного органу УНІ – Кураторії. Зацікавлення відомого славіста українською тематикою проявлялося по-різному. Макс Фасмера читав українстичні курси в Берлінському університеті (наприклад, про збірку “Кобзар” Тараса Шевченка, 1937 р.), а заснований і редагований ним часопис “*Zeitschrift für slavische Philologie*” надовго став науковою платформою для багатьох українських філологів як з Німеччини, так і з тогочасної радянської України.

Як вже згадувалося вище, підручник Я. Рудницького мав кілька перевидань із певними доповненнями й уточненнями, і на сьогодні він є, як і низка напрацьованих УНІ протягом 1926–1945 років, цінною пам’яткою української філологічної думки міжвоєнного періоду.

Український науковий інститут в Берліні проіснував до 1945 року, коли, через наближення до міста радянських військ, він переїхав до Ляйпцига. Протягом усього періоду його функціонування Європа та Україна пережили багато політичних подій: прихід до влади в Німеччині Гітлера та його націонал-соціалістичної партії (1933 р.), початок Другої світової війни (1939 р.), напад Німеччини на Радянський Союз (1941 р.). Звісно, в радянській зоні окупації, в якій опинився Берлін після 1945 року, а пізніше в Німецькій Демократичній Республіці діяльність таких інституцій, як УНІ була неможливою. Більшість співробітників переїхала в Західну Німеччину і продовжила свою наукову діяльність в Українському Вільному Університеті в Мюнхені, а частина емігрувала в США, Канаду, Аргентину, Венесуелу.

Політичний повоєнний поділ Німеччини і логіка “холодної війни”, без сумніву, позначилися і на розвитку українстичних студій, на виборі різноманітних славістичних тем для подальших наукових досліджень та інтенсивності їх опрацювання і практичного застосування. Однак нам у спадок дісталися цінні свідчення того, як плідно розвивалася українська філологічна, зокрема лінгводидактична, наука в Німеччині в міжвоєнний час.

Список використаної літератури

1. *Бурім Д. В.* Джерела з історії української еміграції в Німеччині. У фондах Архіву федеральної землі Берлін / Д. В. Бурім // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. праць. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 9. – С. 143–157.
2. *Бурім Д. В.* Документи з історії діяльності Українського наукового інституту в Берліні і Архіві Університету Гумбольдта (Берлін, Німеччина) / Д. В. Бурім // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. праць. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 8. – С. 170–185.
3. *Бурім Д.* Перший період діяльності Українського Наукового Інституту в Берліні (1926–1945) За матеріалами Берлінської державної бібліотеки Пруської культурної спадщини / Д. Бурім // Пам'ятки. – 2011. – Т. 12. – С. 157–172.
4. Вісти Українського Наукового Інституту в Берліні : 1 жовтня 1937 р. Річник V. – № 5 (33). – 10 с.
5. *Кривець Н.* Національно-культурна діяльність української еміграції в 20–30-і рр. ХХ ст. / Н. Кривець // Міжнародні зв'язки України, наукові пошуки і знахідки. – Київ, 2009. – Вип. 18. – С. 201–214.
6. *Лазаренко О.* “Підручник української мови” для німців Ярослава Богдана Рудницького : мовні і культурні аспекти / О. Лазаренко // Українська мова у світі. Збірник матеріалів ІV Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2016. – С. 135–142.
7. *Мірчук І.* Зенон Кузеля в Берліні / І. Мірчук // Збірник на пошану Зенона Кузеля. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Париж–Нью-Йорк–Мюнхен–Торонто–Сідней, 1962. – Т. CLXIX. – С. 52–62.
8. *Наріжний С.* Українська еміграція / С. Наріжний. – Прага, 1942. – 372 с.
9. *Подолька Т. А.* Діяльність Зенона Кузеля в Українському Науковому Інституті в Берліні (1926–1945) / Т. А. Подолька // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 1. – С. 33–37.
10. *Рудницький Я.* З. Кузеля як лексикограф / Я. Рудницький // Збірник на пошану Зенона Кузеля. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Париж–Нью-Йорк–Мюнхен–Торонто–Сідней 1962. – Т. CLXIX. – С. 84–88.
11. *Рудницький Я.* Мої берлінські роки. 1938–1941 / Я. Рудницький // Українці в Берліні (1918–1945). – Торонто, 1996. – С. 111–120.
12. *Смик Р.* Професор Зенон Кузеля – людина, вчений, громадянин і патріот / Р. Смик // Українці в Берліні. 1918–1945. – Торонто, 1996. – С. 101–106.
13. *Сулима М.* Український науковий інститут / М. Сулима // Українці в Берліні. 1918–1945. – Торонто, 1996. – С. 81–86.
14. *Янів В.* Бібліографія наукових писань Зенона Кузеля / В. Янів // Збірник на пошану Зенона Кузеля. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Париж–Нью-Йорк–Мюнхен–Торонто–Сідней, 1962. – Т. CLXIX. – С. 104–114.
15. *Яріш В.* Українські науковці в Берліні / В. Яріш // Українці в Берліні. 1918–1945. – Торонто, 1996. – С. 121–131.
16. *Golczewski F.* Deutsche und Ukrainer. 1914–1939 / F. Golczewski. – Paderborn–München–Wien–Zürich : Verlag “Ferdinand Schöningh”. – 2010. – 1088 s.
17. *Golczewski F.* Die ukrainische Emigration / F. Golczewski // Geschichte der Ukraine. Herausgegeben von Frank Golczewski. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1993. – S. 224–240.
18. *Doroschenko D.* Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut zu Berlin / D. Doroschenko // Berlin als Hochschulestadt. – 2. Teil. – 1929. – S. 35–38.
19. *Kumke C.* Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin : Zwischen Politik und Wissenschaft / C. Kumke // Jahrbucher für Geschichte Osteuropas 43 (1995) 2. – S. 218–253.
20. *Rudnyčkyj J. B.* Lehrbuch der ukrainischen Sprache (im Auftrage des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts in Berlin) / J. B. Rudnyčkyj. – Leipzig : Otto Harrassowitz, 1940. – 200 s.

21. *Vasmer M.* Lehrbuch der ukrainischen Sprache von Jaroslau Rudnyčkyj. Rezension / M. Vasmer // Zeitschrift für slavische Philologie. – Bd. 17. – 1941. – S. 231–234.

References

1. *Burim D. V.* Dzherela z istoriyi ukrajinskoyi emihraciyi v Nimechchyni. U fondax Arxivu federalnoyi zemli Berlin / D. V. Burim // Istorychnyj arxiv. Naukovi studiyi : zb. nauk. prac. – Mykolajiv : ChDU im. Petra Mohyly, 2012. – Vyp. 9. – S. 143–157.

2. *Burim D. V.* Dokumenty z istoriyi diyalnosti Ukrajinskoho naukovoho instytutu v Berlini i Arxivi Universytetu Humboldta (Berlin, Nimechchyna) / D. V. Burim // Istorychnyj arxiv. Naukovi studiyi : zb. nauk. prac. – Mykolajiv : ChDU im. Petra Mohyly, 2012. – Vyp. 8. – S. 170–185.

3. *Burim D.* Pershyj period diyalnosti Ukrajinskoho Naukovoho Instytutu v Berlini (1926–1945) Za materialamy Berlinskoyi derzhavnoyi biblioteki Prusskoyi kulturnoyi spadshhyny / D. Burim // Pam'yatky. – 2011. – T. 12. – S. 157–172.

4. Visty Ukrajinskoho Naukovoho Instytutu v Berlini : 1 zhovtnya 1937 r. Richnyk V. – № 5 (33). – 10 s.

5. *Kryvec N.* Nacionalno-kulturna diyalnist ukrajinskoyi emihraciyi v 20-30-i rr. XX st. / N. Kryvec // Mizhnarodni zv'yazky Ukrainy, naukovi poshuky i znaxidky. – Kyiv, 2009. – Vyp. 18. – S. 201–214.

6. *Lazarenko O.* “Pidruchnyk ukrajinskoyi movy dlya nimciv Yaroslava Bohdana Rudnyckoho : movni i kulturni aspekty / O. Lazarenko // Ukrajinska mova u sviti. Zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi. – Lviv, 2016. – S. 135–142.

7. *Mirchuk I.* Zenon Kuzelya v Berlini / I. Mirchuk // Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli. Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka. – Paryzh–Nyu-Jork–Myunxen–Toronto–Sidnej, 1962. – T. CLXIX. – S. 52–62.

8. *Narizhnyj S.* Ukrajinska emigraciya. / S. Narizhnyj. – Praha, 1942. – 372 s.

9. *Podolyaka T. A.* Diyalnist Zenona Kuzeli v Ukrajinskomu Naukovomu Instytutu v Berlini (1926–1945) / T. A. Podolyaka // Nauka. Relihiya. Suspilstvo. – 2009. – № 1. – S. 33–37.

10. *Rudnyckyj Ya. Z.* Kuzelya yak leksykohraf. / Ya. Rudnyckyj // Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli. Paryzh–Nyu-Jork–Myunxen–Toronto–Sidnej 1962. – T. CLXIX. – S. 84–88.

11. *Rudnyckyj Ya.* Moyi berlinski roky. 1938–1941 / Ya. Rudnyckyj // Ukrajinci v Berlini (1918–1945). – Toronto, 1996. – S. 111–120.

12. *Smyk R.* Profesor Zenon Kuzelya – lyudyna, vchenyj, hromadyanyn i patriot / R. Smyk // Ukrajinci v Berlini. 1918–1945. – Toronto, 1996. – S. 101–106.

13. *Sulyma M.* Ukrajinskij naukovyj instytut / M. Sulyma // Ukrajinci v Berlini. 1918–1945. – Toronto, 1996. – S. 81–86.

14. *Yaniv V.* Bibliografiya naukovyx pysan Zenona Kuzeli / V. Yaniv // Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli. Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka. – Paryzh–Nyu-Jork–Myunxen–Toronto–Sidnej, 1962. – T. CLXIX. – S. 104–114.

15. *Yarish V.* Ukrajinski naukovci v Berlini / V. Yarish // Ukrajinci v Berlini. 1918–1945. – Toronto, 1996. – S. 121–131.

16. *Golczewski F.* Deutsche und Ukrainer. 1914–1939. / F. Golczewski. – Paderborn–München–Wien–Zürich : Verlag “Ferdinand Schöningh”. – 2010. – 1088 s.

17. *Golczewski F.* Die ukrainische Emigration / F. Golczewski // Geschichte der Ukraine. Herausgegeben von Frank Golczewski. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1993. – S. 224–240.

18. *Doroschenko D.* Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut zu Berlin / D. Doroschenko // Berlin als Hochschulestadt. – 2. Teil. – 1929. – S. 35–38.

19. *Kumke C.* Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin: Zwischen Politik und Wissenschaft / C. Kumke // Jahrbucher für Geschichte Osteuropas 43 (1995) 2. – S. 218–253.

20. *Rudnyčkyj J. B.* Lehrbuch der ukrainischen Sprache (im Auftrage des Ukrainischen

Wissenschaftlichen Instituts in Berlin) / J. B. Rudnyčkyj. – Leipzig : Otto Harrassowitz, 1940. – 200 s.

21. *Vasmer M.* Lehrbuch der ukrainische Sprache von Jaroslau Rudnyčkyj. Rezension / M. Vasmer // Zeitschrift für slavische Philologie. – Bd. 17. – 1941. – S. 231–234.

*Стаття надійшла до редакції 21.03.2021
доопрацьована 28.03.2021
прийнята до друку 05.04.2021*

TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE IN INTER-WAR BERLIN

Olesia Lazarenko

*European University Viadrina Frankfurt (Oder)
The Faculty of Social and Cultural Sciences
Multicultural Communication
(Slavonic and English Linguistics and Language Use)
Große Scharrnstraße, 59
15230 Frankfurt (Oder) Germany
phone: +49 335 5534 166 788
e-mail: lazarenko@europa-uni.de
<https://orcid.org/0000-0002-3121-1594>*

Inter-war Berlin was one of the centers of Ukrainian emigration. The institution that united practically all Ukrainian intelligentsia in Berlin in the 1920s and 30s was the Ukrainian Scientific Institute (UNI), founded in 1926 on the initiative of Pavlo Skoropadsky. The main directions of the UNI's activities (which included four research chairs) were, on the one hand, financial aid for Ukrainian students at German universities, and, on the other hand, the development of Ukrainian studies in Germany. Since 1931, the UNI was transferred to the budget of the German Ministry of Education and became a public institution at the Friedrich-Wilhelm University in Berlin. An important part of the rich educational, publishing and research activity of the UNI were the courses (at three levels of language training) of the Ukrainian language for the students of Friedrich-Wilhelm University in Berlin, led by the linguist Dr. Zenon Kuzelia. In 1940, the UNI linguist Yaroslav Rudnyčkyj, who in 1938 moved to Berlin from Lviv, published a textbook of the Ukrainian language for German students (subsequently reprinted four times). The textbook collected and systematized all the grammatical information about the Ukrainian language of the inter-war period, and covered various cultural aspects, as evidenced, in particular, by an interesting selection of folklore texts for reading or song texts. An important supplement to the book was a German-Ukrainian and Ukrainian-German dictionary, as well as a small terminological index. In 1945, with the approach of Soviet troops to Berlin, the UNI first moved to Leipzig and soon ceased to exist. Most of its staff moved to Munich, while a significant number emigrated to the United States, Canada, and Latin America.

Key words: Ukrainian emigration in Germany, interwar period, Ukrainian Scientific Institute in Berlin, Ukrainian language, textbook of Ukrainian language, Zenon Kuzelia, Yaroslav Rudnyčkyj.